

ΕΙΣΗΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΠΤΑΜΕΛΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Αξιότιμες κυρίες και αξιότιμοι κύριοι καθηγητές,

Στα εφηβικά και νεανικά μου χρόνια με **απασχόλησε έντονα** το γεγονός του θανάτου. Οι προσλαμβάνουσες παραστάσεις και εμπειρίες μου, όμως, δεν μου έδιναν πειστικές απαντήσεις για έναν ορθό τρόπο αντιμετώπισης και ερμηνείας του. Παρά ταύτα, κατά τη διάρκεια των φοιτητικών μου χρόνων και των μεταπτυχιακών σπουδών αλλάζουν τα δεδομένα. Η μελέτη των Πατέρων της Εκκλησίας, η συνειδητοποίηση της αξίας της Ποιμαντικής τέχνης και επιστήμης τους, αλλά και αργότερα η ιερατική μου διακονία με έκαναν να αντιληφθώ την κρήνη από την οποία θα μπορούσα να αντλήσω τις σωστές απαντήσεις σε δύο βασικά ερωτήματα:

1. Τι είναι ο βιολογικός θάνατος και πώς μπορώ να σταθώ ενώπιόν του και

2. Είμαι σε θέση να αντιμετωπίσω επιτυχώς τον θάνατο των προσφιλών μου προσώπων, δηλ. πώς πρέπει να πενήθσω ή να συμπαρασταθώ σε πενθούντες αδελφούς μου.

Ουσιαστικά, σε τούτα τα δύο πολύ σημαντικά, διαχρονικά ερωτήματα αποπειράται να απαντήσει και η εκπόνηση της διδακτορικής μου διατριβής, με μοναδική πηγή τη ζωή και το έργο του Μεγάλου Βασιλείου. Τούτος ο Καππαδόκης Πατέρας του Δ' αιώνα ενδιέτριψε με όλα τα δεδομένα της προσωπικότητάς του στο γεγονός του θανάτου με τρόπο υποδειγματικό. Έως τώρα, όμως, ανεξερεύνητο. Έτσι, ευελπιστούμε η παρούσα μελέτη να καλύψει μέρος του κενού που έχει δημιουργηθεί τις τελευταίες δεκαετίες στη συστηματική αντιμετώπιση του θανάτου κατά την καθημερινή ποιμαντική πράξη. Η επιστημονική εκμετάλλευση του Αρχιεπισκόπου Καισαρείας, μέσα από την οποία θα οδηγηθούμε στους σωστούς δρόμους διαποίμανσης του αναπόφευκτου αυτού συμβάντος, θεωρώ ότι είναι αναγκαία, καθότι **αντλούμε ποιμαντικό υλικό από τις ρίζες της εκκλησιαστικής μας παράδοσης**, για ένα ζήτημα το οποίο στην ουσία του παραμένει και σήμερα αμετάβλητο. Ως εκ τούτου, η **ιστορικοποιμαντική μας μελέτη πιστεύουμε ότι προάγει την επιστημονική θεολογική έρευνα** στον τομέα αυτό και αποτελεί μία στερεή βάση για μία ανάλογη σύγχρονη ενασχόληση.

Το δυσεπίλυτο πρόβλημα του σωματικού θανάτου, όπως καταφαίνεται από τη μελέτη της ανθρώπινης ιστορίας, έχει ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους. Η χριστιανική διδασκαλία δεν θέλησε να προσθέσει ακόμα μία ερμηνεία (έστω καλύτερη) στις ήδη υπάρχουσες. **Απάντησε** με το **Ευαγγέλιο της εκ νεκρών ανάστασης** του Ιησού Χριστού, ο οποίος, στο όνομα όλων των ανθρώπων, νίκησε τον θάνατο. Ο Μέγας Βασίλειος, ως γνήσιος εκφραστής του ρηξικέλευθου αυτού αναστάσιμου μηνύματος, θα προσπαθήσει να μεταγγίσει τη χριστιανική περί θανάτου διδασκαλία στο ποιμνίό του, συναντώντας, όμως, πολλές δυσκολίες. Μέσα, λοιπόν, από την άοκνη ποιμαντική του διακονία προσπαθήσαμε να εξακριβώσουμε, για πρώτη φορά στα πλαίσια μιας διδακτορικής διατριβής, το ποια θα έπρεπε να είναι η στάση των χριστιανών έναντι του θανάτου.

Η ενασχόληση με τον βιολογικό θάνατο διαιρείται στην έρευνά μας σε δύο βασικούς άξονες:

1. τον αναμενόμενο προσωπικό θάνατο και
2. τον θάνατο των άλλων.

Ακόμα, τρεις παράμετροι καθορίζουν τον τρόπο προσέγγισης του θέματος: **το ποιμνιο, ο ποιμένας** και η εκάστοτε **διαποίμανση**. Μεθοδολογικά, λοιπόν, αναλύοντας τα κείμενα (αλλά και τα αντίστοιχα βιογραφικά στοιχεία) του Β. εντός του ιστορικού τους πλαισίου και διαπιστώνοντας και τα ανάλογα δεδομένα του ποιμνίου του, προσπαθήσαμε να καταδείξουμε την καινοτόμο ποιμαντική προσφορά του Καππαδόκη επισκόπου στο μέγα ζήτημα της αντιμετώπισης του βιολογικού θανάτου. Εξετάσαμε δηλ.:

α. το πνευματικό επίπεδο και την υπάρχουσα ήδη τοποθέτησή του ποιμνίου του Β. έναντι του βιολογικού θανάτου,

β. τη συναίσθηση της ποιμαντικής αποστολής, την περί θανάτου θεολογία και τα σχετικά με τον θάνατο βιώματα του σεπτού Ιεράρχη,

γ. τον θεολογικό οπλισμό πάνω στον οποίο στήριξε τις εκάστοτε ποιμαντικές του παρεμβάσεις και

δ. την περί Ποιμαντικής αντίληψή του συνδυασμένη με όλες τις μορφές της εφαρμοσμένης ποιμαντικής του διακονίας.

Κι όλα αυτά εν αναφορά προς τις **επιδράσεις** που δέχτηκε, τόσο ο ίδιος όσο και το ποιμνίό του, από τους δύο κυρίαρχους ποταμούς του Δ' αιώνα, τον ελληνιστικό-φιλοσοφικό και τον βιβλικό-χριστιανικό.

Η διατριβή αποτελείται από τρία κεφάλαια-μέρη, στα οποία ακολουθούμε εξίσου την τετραμερή κατανομή, που μόλις αναφέραμε.

Έτσι, η έρευνά μας στο **κεφ. Α'** (Προϋποθέσεις και αρχές της ποιμαντικής στάσης του Μ.Β. έναντι του θανάτου) κατέδειξε τα εξής:

Α. Το ποίμνιο του Β. είναι **πνευματικά ανομοιογενές**. Θα μπορούσαμε να το διακρίνουμε σε πιστούς συνειδητούς και αγωνιζόμενους και σε κατά συνήθειαν χριστιανούς, σαφώς εκκοσμικευμένους, επιρρεπείς σε διάφορα πάθη, στερούμενους πνευματικής αυτογνωσίας και υψηλών στόχων. Η δεύτερη ομάδα, κατά πάσα πιθανότητα, είναι πολυαριθμότερη της πρώτης.

Β. Ο Β., ως χριστιανός ποιμένας, εμφορείται από **υψηλό αίσθημα ευθύνης** για την αποστολή του (την βιώνει ως **πνευματική πατρότητα**), από βαθιά ταπείνωση, αγάπη και αταλάντευτους πνευματικούς στόχους. Η ποιμαντική του αυτοσυνειδησία είναι χριστοκεντρική, φιλάνθρωπη, βιωματική και σωτηριολογική.

Γ. Η **περί θανάτου θεολογία** του Β. έχει ως εξής: Ο **βιολογικός θάνατος** (πλήρης, αλλά όχι οριστική, διάλυση ψυχής και σώματος) αποτελεί **συνέπεια του πνευματικού** (αποξένωση από τον Θεό και έκπτωση από την αιώνια ζωή, το μόνο όντως κακό). Πηγή του είναι το προπατορικό αμάρτημα, το οποίο πραγματώθηκε εκ της μοχθηράς προαιρέσεως του Αδάμ. Παρά ταύτα, **μετατρέπεται από τον Θεό σε ευεργεσία** *ίνα μη αθάνατον ημίν την αρρωστίαν διατηρήση*. Έτσι, μέσα από τη ρήξη ψυχής και σώματος ο Θεός θα **ανασκευάσει και αναπλάσει** τον άνθρωπο εν Χριστώ, εφόσον η παρούσα ζωή κυλίσει με μετάνοια και υπακοή στο θείο Θέλημα. Συνεπώς, ο βιολογικός θάνατος μπορεί να γίνει **αγαθός** για τους δίκαιους και **πονηρός** για τους αμετανόητους. Αυτή είναι η **σωτηριολογική του αξία** μετά την εν Χριστώ οικονομία. Γι' αυτό και δεν είναι πια ένα τρομακτικό και αμετάκλητο γεγονός. Η ολοκληρωτική εξαφάνισή του θα πραγματωθεί με την ανάσταση των νεκρών στο τέλος της ιστορίας.

Δ. Σύμφωνα με τον Β., **Ποιμαντική καλούμε** την κατ' εντολή και μίμηση του αρχιποίμενος Ιησού Χριστού αδιάλειπτη, αγαπητική, βιωματική και επιμελή προσωπική χειραγωγή (εκ μέρους του εκάστοτε ποιμένα) των εμπερίστατων χριστιανών προς εφαρμογή του θείου Θελήματος και με στόχο την υπέρβαση των προς σωτηρίαν εμποδίων, την πνευματική καρποφορία και την ουράνια μακαριότητα.

Η έρευνά μας διαπίστωσε μία **θαυμάσια εναρμόνιση** μεταξύ των προσωπικών αντιλήψεων του φωστήρα της Καισαρείας για το ποίμνιο, τον ποιμένα και τον τρόπο διαποίμανσης και της ποιμαντικής του αυτοσυνειδησίας, γεγονός το οποίο γίνεται αντιληπτό και στα δύο επόμενα κεφάλαια, στην περί θανάτου ποιμαντική του πράξη.

Ως εκ τούτου, στο **Κεφ. Β' (Ο άνθρωπος ενώπιον του βιολογικού του θανάτου)** οδηγηθήκαμε στα παρακάτω αποτελέσματα:

A. Η στάση των Καισαραίων έναντι του σωματικού τους θανάτου **εξαρτάται από το πνευματικό τους επίπεδο**. Ένας πυρήνας αγωνιζόμενων συνειδητών χριστιανών τον αντιμετωπίζει με ανδρεία και καρτεροψυχία, ενώ η πλειοψηφία, αγκιστρωμένη στη ματαιότητα των επιγείων, αντιπαρέρχεται το θέμα βασιζόμενη είτε στον φόβο και στην αδιαφορία, είτε στην αλαζονεία και στην εθελοτυφλία.

B. Ο Β. αντιμετωπίζει τον θάνατο παραδειγματικά. Γι' αυτόν, ο επίγειος βίος είναι η ασκητική πορεία προς την ουράνια πολιτεία. Παρότι την τελευταία εικοσαετία της ζωής του τον συντροφεύουν διαρκώς σοβαρές ασθένειες, δεν δυσανασχετεί. Αποδέχεται με πίστη και υπομονή το ευεργετικό σχέδιο του Θεού, ποθώντας την άνω Ιερουσαλήμ. Απειλές και διώξεις τον αφήνουν ανεπηρέαστο. **Ο νους του παραμένει σταθερός στη μετοχή της ουράνιας μακαριότητας και της καλής απολογίας κατά την τελική Κρίση**. Αποκλειστικό του μέλημα είναι η έως το τέλος της επίγειας βιωτής του ευαρέστηση του Κυρίου, την οποία και πραγματώνει. Συνεπώς, η **στάση** του Β. ενώπιον του βιολογικού του θανάτου είναι ακραιφνώς **χριστοκεντρική**, χωρίς θύραθεν επιδράσεις, στοιχείο το οποίο ισχύει εξίσου και για τον θεολογικό του σπλισμό.

Γ. Ο Β. θα θεμελιώσει δογματικά τις ποιμαντικές του κινήσεις ως εξής: Δεν θα παραμείνει στην εξήγηση της ουσίας του βιολογικού θανάτου (τον ορίζει ως την αφαίρεση της έσχατης δύναμης της ζωής), όπου το αναισθητείν αντικαθιστά το αισθάνεσθαι, αλλά στο γεγονός του **αναπότρεπτου** για όλους ανεξαιρέτως και της **αιώνιας προοπτικής** που ανοίγεται στον πιστό, μέσα από αυτόν. Σκοπός της χριστιανικής ζωής, λοιπόν, δεν είναι ούτε η ενασχόληση, ούτε η αδιαφορία για τον σωματικό θάνατο, **αλλά η ατελεύτητη ενότητα με τον Τριαδικό Θεό (ομοιωθήναι Θεώ, κατά το δυνατόν ανθρώπου φύσει)**, η εκζήτηση του αγιασμού (μίμηση του Χριστού και τήρηση των εντολών του) και συνεπώς **η μετάβαση εκ του θανάτου εις την όντως ζωήν** (ότι τέλος εντολής Θεού ζωή αιώνιος). Ως εκ τούτου, **η παρούσα ζωή αποκτά αναντικατάστατη σωτηριολογική**

αξία, καθώς πάνω σ' αυτήν θεμελιώνεται η αιώνια (ο Β. την ονομάζει αρραβώνα). Ο δε βιολογικός θάνατος αποτελεί το τελικό όριο, μέχρι το οποίο καλείται ο χριστιανός να δείξει την ευσέβειά του, έτσι ώστε να αξιωθεί των μελλόντων αγαθών.

Δ'. Η ποιμαντική του θανάτου κατά τον Καππαδόκη Ιεράρχη είναι **ουσιαστικά ποιμαντική της ζωής**. Ως εραστής της αιωνιότητας ο ίδιος, σκοπεύει να μεταλαμπαδεύσει στους ποιμαινόμενους την υπεύθυνη και συνειδητή επιλογή της κατά Χριστόν ζωής, ως του ασφαλέστερου τρόπου προσμονής του θανάτου και διάβασης στην ουράνια Βασιλεία. Για τον λόγο αυτό, επιστρατεύει όλα **τα κατάλληλα ποιμαντικά μέσα**, ανάλογα με τις πνευματικές ιδιαιτερότητες του ποιμνίου. Έτσι, **απευθυνόμενος αρχικά σε όλους**, τονίζει το πόσο ωφελεί η συναίσθηση των ορίων της ανθρώπινης φύσης και το άδηλο του επερχόμενου θανάτου, γιατί τοιουτοτρόπως αποφεύγουν τα θέλητρα του φθαρτού κόσμου και εντατικοποιούν την πνευματική τους ζωή. Όσον αφορά στους **αγωνιζόμενους χριστιανούς**, προτάσσονται το στιβαρό **πρότυπο των μαρτύρων** και τα **βιβλικά παραδείγματα**. Βέβαια, όποιος αγωνίζεται έχει ανάγκη, κατά τον ιερό Πατέρα, από ενθάρρυνση, υπενθύμιση των θείων απολαβών και ενίσχυση της προς τον Θεό ελπίδας του. Η διαποίμανση των συνειδητών πιστών στην παρούσα συγκυρία παρουσιάζεται ως αμιγώς χριστιανική. Από την άλλη, οι **εκκοσμικευμένοι και αρχάριοι-νέοι χριστιανοί** χρειάζονται μέτρα πρόληψης. Η με όλα τα δυνατά μέσα υπενθύμιση της ανθρώπινης θνητότητας δύναται, κατά τον Β., να αποδυναμώσει την ψευδαίσθηση του εγωισμού, της ηδονής, της δόξας και του πλούτου. Εδώ χρησιμοποιούνται, με στόχους σωτηριολογικούς, πολλοί θύραθεν συλλογισμοί.

Ως ακολούθως, στο κεφ. Β' καταδείχθηκε η **ανάλογη με το πνευματικό επίπεδο διαφορετική προσέγγιση του ποιμνίου** από τον σεπτό Ιεράρχη. **Ο τρόπος που ποιμαίνει**, βασιζόμενος πάντα σε ακράδαντα θεολογικά θεμέλια και χριστιανικά προσωπικά βιώματα, είναι χριστοκεντρικός, βιβλικός, αρχετυπικός, εξατομικευμένος, προληπτικός-αποτρεπτικός, ενθαρρυντικός, δυναμικός και διακριτικός. Η ποιμαντική επιδίωξη, όμως, παρά την ποικιλία των παρεμβάσεων, παραμένει σταθερή: όλοι, ει δυνατόν, πρέπει να τύχουν της ουράνιας ευλογίας και να είναι τα τέλη τους *χριστιανά, ειρηνικά και ανεπαίσχυντα*.

Στο τελευταίο κεφ. (Γ') της διατριβής μας (Ο άνθρωπος ενώπιον του βιολογικού θανάτου των συνανθρώπων του. Το πένθος) καταλήξαμε στα παρακάτω:

A. Τα ιστορικά δεδομένα του Δ' αι. παρουσιάζουν τη βίωση του πένθους από τους Καππαδόκες σαφώς επηρεασμένη από εξωχριστιανικά πρότυπα (στηριγμένη, ως επί το πλείστον, σε ανέλπιδες υπερβολές), χωρίς, ωστόσο, να απουσιάζει και η θεοπρεπής στάση (έμμετρη θλίψη με ελπιδοφόρα προοπτική). Τούτο φανερώνει και τις αντίστοιχες διαφορές πνευματικού επιπέδου ανάμεσα στους πιστούς.

B. Οι προσωπικές εμπειρίες θλίψης, πένθους και αντίληψης πενθούντων από τον Β. αποκαλύπτουν την ανθρώπινη, ευαίσθητη και αγαπητική διάσταση της ζωής του. Ο ιερός Πατέρας διατηρεί μια θαυμαστή ισορροπία ανάμεσα στην ελικρινή-ευπρεπή, εξωτερική του πένθους και την αταλάντευτη εμπιστοσύνη στη θεία Πρόνοια. Ταυτόχρονα, επιδιώκει την έμπρακτη συμπαράσταση των τεθλιμμένων χριστιανών σε καθημερινές τους δυσκολίες.

Γ. Δογματικό θεμέλιο της βασιλειανής ποιμαντικής των πενθούντων είναι η συνειδητοποίηση της πανταχού παρούσας θείας Πρόνοιας, η οποία φροντίζει για τη σωτηρία του κάθε ανθρώπου με σοφία, αγάπη και δικαιοσύνη. Εντούτοις, παραμένει ανεξιχνίαστη για τον ανθρώπινο νου. Όσον αφορά στα λυπηρά της ζωής, διαχωρίζονται σαφώς από το όντως κακό, που είναι η αμαρτία. Τα κατ' αίσθησιν κακά εμφανίστηκαν μεταπτωτικά. Παρά ταύτα, μέσω της Θείας παρέμβασης προσλαμβάνουν παιδαγωγικό-σωτηριολογικό χαρακτήρα και λειτουργούν ως **φάρμακα κατά της επέκτασης της αμαρτίας**, υπέρ της ενεργοποίησης της μετάνοιας, αλλά και της καλλιέργειας των αρετών. Επ' ουδενί δεν εμποδίζουν τον σκοπό της χριστιανικής ζωής και συνεπώς δεν πρέπει να οδηγούν σε θεοδικία, η οποία συνιστά επικίνδυνη υπέρβαση των ανθρώπινων ορίων. Στα κατ' αίσθησιν λυπηρά εντάσσεται, προπαντός, ο **βιολογικός θάνατος** και η συγκεκριμένη χρονική στιγμή κατά την οποία λαμβάνει χώρα. Το γεγονός αυτό **υπάγεται αναμφισβήτητα στο σχέδιο της θείας Πρόνοιας**, σύμφωνα με το οποίο η ώρα του θανάτου είναι **απόλυτα προσωπικό γεγονός και επέρχεται όταν έχουν εκπληρωθεί οι σωτηριολογικοί όροι της ζωής**. Κατά τον Β., ο αναστάσιμος και αιώνιος χαρακτήρας της χριστιανικής ζωής συμβάλλει καθοριστικά στην ορθή αντιμετώπιση του θανάτου προσφιλών προσώπων. Ως εκ τούτου, το

βίωμα και η θεολογία του πένθους στον Β. πορεύονται παράλληλα και εδράζονται αποκλειστικά στη χριστιανική διδασκαλία και ζωή.

Δ. Στην ποιμαντική πράξη διαπιστώσαμε τη διαφοροποίηση της κηρυγματικής από την επιστολική παραμυθία του Β. Στις ομιλίες του, επειδή προσεγγίζει το πένθος ως γενική πιθανότητα, είναι αυστηρός (σαφής καταδίκη των εξωχριστιανικών πένθιμων συνηθειών ως σωτηριολογικά επιζήμιων) με ποιμαντικό στόχο την πρόληψη. Στην παρηγορητική του επιχειρηματολογία μεταχειρίζεται επικουρικά αρκετούς θύραθεν τόπους της φιλοσοφικής παραμυθίας (με επίκεντρο τη συναίσθηση της ανθρώπινης θνητότητας), εμποτισμένους, όμως, με χριστιανικά στοιχεία, σκοπεύοντας στην απαγκίστρωση από τα εγκόσμια και την έγκαιρη βίωση της εν Χριστώ ζωής. **Πρότυπα ορθού πένθους αποτελούν τα διδασκαλικά δάκρυα του Χριστού για τον Λάζαρο, το σύνολο των θείων Εντολών και ο Ιώβ. Επίσης, ο Β. προσδίδει μεγάλη σημασία στην ορθή συμπαράσταση των χριστιανών προς πενθούντες αδελφούς τους (**ποιμνιοκεντρική ποιμαντική**).**

Στις **παραμυθητικές** του επ. καθοριστικό ρόλο διαδραματίζει η **πλήρης κατάφαση της θλίψης** και η ελικρινής έκφραση συμπάθειας προς τους πενθούντες. Στη συνέχεια, ο ιερός Πατέρας αναπτύσσει συστηματικά τα παρηγορητικά του επιχειρήματα στηριζόμενος

1. στον σώφρονα λογισμό (δυνάμεις του κατ' εικόνα),
2. σε εκχριστιανισμένους φιλοσοφικούς συλλογισμούς,
3. στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης των θλιμμένων προς την αγαπητική θεία Πρόνοια,
4. στην αποδοχή του επίπονου θελήματος του Θεού,
5. στην αγιασμένη αποδημία των κεκοιμημένων και στη μίμηση του ήθους τους
6. στην τόνωση της πνευματικής τους ζωής,
7. στο πνεύμα υπομονής, ευχαριστίας και ελπίδας που πρέπει να τους διακατέχει,
8. στην ενδυνάμωσή τους δια των βιβλικών προτύπων και
9. στην υπεύθυνη στάση έναντι των μελών της οικογενείας τους ή της χριστιανικής κοινότητας.

Η όντως παρηγορία, όμως, είναι η πίστη και η ελπίδα στον αναστάντα Κύριο, τον νικητή του θανάτου.

Από την άλλη, όταν ο Β. παρηγορεί συνεπίσκοπό του (διαποιμενική ποιμαντική) διαφοροποιεί τους ποιμαντικούς στόχους.

Δίδει προτεραιότητα, όχι τόσο στη συμπάθεια και τα παραμυθητικά επιχειρήματα, όσο στην ομαλή λειτουργία της εκκλησιαστικής διακονίας (διαφύλαξη της ορθόδοξης πίστης) και στη διατήρηση του υψηλού πνευματικού επιπέδου του επισκόπου (ο οποίος λειτουργεί ως πρότυπο των πιστών).

Στις επ. δε που απευθύνεται σε **χριστιανικές κοινότητες**, λόγω αποβίωσης του επισκόπου τους, ενώ δίδεται έμφαση στη συμπάθεια, τα κριτήρια συμπαράστασης είναι καθαρά εκκλησιοκεντρικά με στόχο τη διατήρηση της ορθόδοξης πίστης δια μέσου της σωστής εκλογής ορθοδοξοφρονούντος διαδόχου.

Συμπερασματικά, λοιπόν, καταλήγουμε στα παρακάτω: Το **πρωτεύον κριτήριο** για την άσκηση της **Ποιμαντικής**, σύμφωνα με τον Β., είναι το πώς θα εφευρεθεί κάθε φορά ο καταλληλότερος τρόπος για τον καθένα πιστό ή την πολύμορφη εκκλησιαστική κοινότητα, προσαρμοσμένος στις εκάστοτε πνευματικές τους ανάγκες, έτσι ώστε **με τη στάση τους έναντι του θανάτου να οδηγηθούν στην αληθινή κοινωνία με τον Χριστό**, που είναι και ο μοναδικός σκοπός της χριστιανικής ζωής. Έτσι, η **ορθόδοξη διαποίμανση** (θεολογικά και αγιογραφικά θεμελιωμένη, βιωματική, επιστημονική, έντεχνη, ταπεινή, προσωποκεντρική και εκκλησιοκεντρική, διακριτική, με κατά περίπτωση δηλ. μεθοδολογία, και στόχους αποκλειστικά σωτηριολογικούς) εφαρμόστηκε **απαρέγκλιτα** από τον Καππαδόκη ποιμένα. Μας φανέρωσε, επίσης, ο Β. πόσο **ευρείς ορίζοντες** προσέδιδε στη διαποίμανση, καθώς θεωρούσε

α. ότι **το ποίμνιο** (τηρουμένων των αναλογιών) ήταν **συνυπεύθυνο στην άσκησή της** και

β. ότι **ακόμα και οι ποιμένες χρειάζονταν πνευματική καθοδήγηση.**

Όσον αφορά στις **επιρροές**, τις οποίες διαμόρφωσαν τη στάση του **ποιμνίου** του Β. έναντι του θανάτου καταλήξαμε ότι οι εξωχριστιανικές επιδράσεις ήταν αντιστρόφως ανάλογες της πνευματικότητάς του. Όσο περισσότερη συνειδητή χριστιανική ζωή, τόσο λιγότερες θύραθεν επιρροές. Εκτός τούτου, διαπιστώσαμε ότι για τη **διαμόρφωση της ποιμαντικής αυτοσυνειδησίας και πράξης του Β.** πρωτεύοντα ρόλο διαδραμάτισαν οι οικογενειακές, εκκλησιαστικές και θεολογικές του καταβολές. Ο τρόπος με τον οποίο ο ίδιος ίσταται ενώπιον του θανάτου, όπως και η θεμελίωση της ποιμαντικής του πράξης για το ίδιο θέμα,

εδράζονται αποκλειστικά σε χριστιανικά θεμέλια. Μολαταύτα, στην εφαρμοσμένη ποιμαντική του χρησιμοποίησε με σύνεση και σοφία το οπλοστάσιο της θύραθεν (ελληνικής) σκέψης. Το ενέταξε με σεβασμό και με τρόπο αρμονικό στο οικοδόμημα της ποιμαντικής του επιστήμης. Το οριοθέτησε (τόνισε τον εισαγωγικό και επικουρικό του χαρακτήρα) και το εκχριστιάνισε ταυτόχρονα, παραδίδοντας ένα διαχρονικό μάθημα για αντίστοιχη στάση στις επόμενες γενεές των κλητών ποιμένων.

Αξιότιμες κυρίες και αξιότιμοι κύριοι καθηγητές,

Το πραγματικά δύσκολο στην προσέγγισή του, αλλά και κατ'εξοχήν επίκαιρο ζήτημα του θανάτου, όπως το παρουσιάσαμε στη μελέτη μας, πιστεύω, ότι ανοίγει νέες προοπτικές στη σύγχρονη ποιμαντική επιστήμη, όχι μόνο για τους τρόπους διαποίμανσης με επίκεντρο τον βιολογικό θάνατο, σε μία μετανεοτερική και παγκοσμιοποιημένη κοινωνία, αλλά και για άλλα μεγάλα προβλήματα της εποχής μας. Μια ενδεικτική απόπειρα επικαιροποίησης της ορθόδοξης ποιμαντικής του θανάτου αναδείξαμε στο τελευταίο τμήμα της διατριβής μας (Αντί epilόγου), δίδοντας έτσι το έναυσμα για περαιτέρω συστηματική έρευνα.

Φθάνοντας στο τέλος τούτης της εισήγησης, θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα της διατριβής ομότιμο καθηγητή κ. Αλέξανδρο Σταυρόπουλο, όπως και τα μέλη της τριμελούς επιτροπής καθηγητές κ. Εμμανουήλ Περσελή και Γεώργιο Φίλια, οι οποίοι με καθοδήγησαν υποδειγματικά και με πραγματικό ενδιαφέρον. Ευχαριστίες οφείλω και στα μέλη της επταμελούς επιτροπής, οι παρατηρήσεις των οποίων θα συμβάλλουν στην ακόμα αρτιότερη παρουσίαση της εργασίας μου.

Δοξάζω και ευχαριστώ τον πανάγαθο Θεό, που με αξίωσε, δια πρεσβειών του εν αγίοις Πατρός ημών Βασιλείου του Μεγάλου, να φθάσω στην περάτωση αυτής της διατριβής.

ΔΟΞΑ ΣΟΙ Ο ΘΕΟΣ, ΔΟΞΑ ΣΟΙ Ο ΘΕΟΣ, ΔΟΞΑ ΣΟΙ Ο ΘΕΟΣ!